

od geometrije kruga do meandra rijeke

Hommage arhitektu Vjenceslavu Richteru

Motto:

“Karakteristika kulturnog razmišljanja je racionalna i emotivna umjerenost bez megalomanije. Umjerenost, ali s dovoljnom dozom intelektualne hrabrosti. Intelektualna hrabrost nas okreće prema budućnosti. Neograničeno vizionarstvo u području čiste misli, ali vizionarstvo mogućeg u praksi. Intelektualna hrabrost je neophodan uvjet za donošenje odluke. A odluke pokreću svijet.”

Iz Richterove *Studije savskog prostora*, 1987.
ČIP 576-577, 5/6 2002., str. 57

Ne želim govoriti o tome što smo izgubili, nego o onome što ostaje. A iza svakog umjetnika ostaje djelo i sjećanja i svjedočenja suvremenika. Govorit ću kao jedan od svjedoka.

Richtera sam prvi put upoznao ranih pedestih, kao govornika i predavača. Ne sjećam se točno ni gdje ni kad, ali bilo je to u doba pojave EXAT-a 51. Bili smo još studenti, a on je bio neočekivano mlad, diplomirao tek pred koju godinu. Poznavajući druge studente, znali smo da mu izvori znanja sežu znatno izvan onoga što je mogao naučiti na studiju. A mogli smo njegovo izlaganje usporediti i s onim što se tada predavalo na Filozofskom fakultetu.

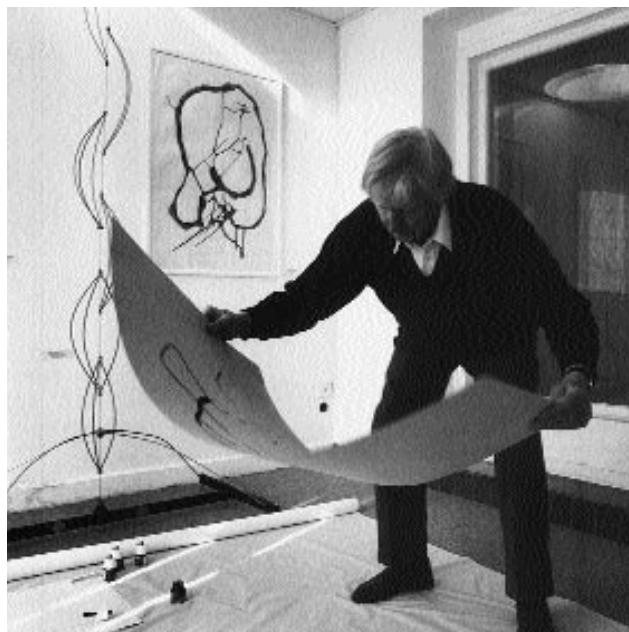
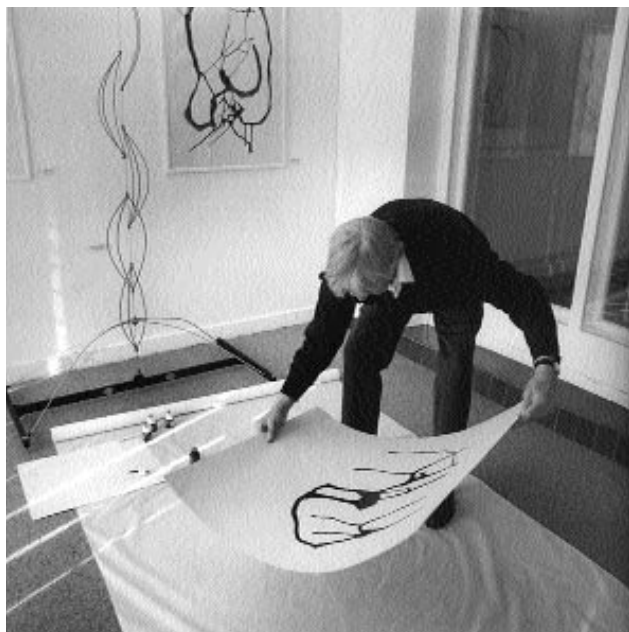
Govorio je o teorijama moderne arhitekture i tezama industrijskog dizajna, izvanrednom lakoćom i jasnoćom interpretirao je jednu i drugu komponentu likovne zbilje.

Bili smo iznenađeni širinom njegova znanja, fascinirani smionošću asocijacija i očarani snagom sinteze. Sve što je govorio

doživjeli smo kao izazov i potpuno nov pristup. U to doba, u tzv. salonskim ili kavanjskim krugovima, uz i oko zbivanja na likovnom području, Richteru se zamjeralo da je suhi teoretičar i da nije kreativac. Paradoksalno, pola stoljeća kasnije prigovarati će mu se obrnuto ili će se pokušati osporiti da je teoretičar i da je bio teorijski *spiritus movens* grupe kojoj je pripadao i u javnosti je predstavljao.

Nov, paradoksalnost je dio naše zbilje i svakodnevice. Kad ne bismo znali u kakvoj sredini živimo, mi bismo i danas bili zaprepasteni kako nas je malo u ovoj dvorani. Ali znamo da mu neki stariji, koji nisu dozreli do pluralizma, nikada nisu oprostili razlike u mišljenju, a da mladi ništa ne znaju o suvremenoj hrvatskoj tradiciji, pa nas ne iznenađuje.

Kasnije sam, uglavnom, bio protiv svega što je projektirao i kako je intervenirao u javne prostore grada, što je on dobro znao, jer sam o tome kritički pisao i javno raspravljao: od nekih zagrebačkih

manjih interijera do većih intervencija i velikih projekata gdje mi se činilo da je izgubljen osjećaj za ljudsku mjeru. Mogu to iskreno i mirno reći ovdje, jer je i Richter to znao, ali kao intelektualcu i kao osobi zavidne kulture, to mu nije smetalo da uvijek uljudno i otvoreno sa mnom razgovara.

Htio bih, međutim, govoriti o ključnom obratu u Richterovu mišljenju i projektiranju, o čemu se u nas nedovoljno govorilo, a smatram da ima određenu težinu u vrednovanju cjelokupna autorova opusa i njegova značenja u suvremenoj hrvatskoj umjetnosti. Bio sam među povlaštenima koji su neposredno prisustvovali toj preobrazbi, pa smatram da mogu i moram svjedočiti.

Na naš poziv govorio je u Društvu povjesničara umjetnosti Hrvatske o svom projektu podjele kruga, o svojim kinetičkim crtežima i o svom projektu *Sava u Zagrebu, Zagreb na Savi*.

Richterov projekt *The Millenium Rosette* prikazan je na plakatu koji sam ovdje izložio, da bi uz fotografski portret autora bio prisutan i simbolički portret njegova djela. To je možda jedan od najsazetijih apstraktnih autoportreta jednog suvremenog umjetnika, ujedno portet znanstvenika i vizionara. (Možda će se nekome činiti inkompatibilnim, ali likovne su umjetnosti često imale naglašenu znanstvenu konotaciju: renesansno je slikarstvo primijenjena geometrija, barokno interpretacija Newtonovih aksioma, a moderna je umjetnost također dubinski srasla sa suvremenom znanostu.)

Problem kruga i kružnice tisućljećima je privlačio i bio izazov najvećim umovima i likovnim stvarateljima. Zvuči nevjerovatno da se nakon više tisućljeća dogme o podjeli kruga na 360 stupnjeva netko uopće usudio upitati: mora li to biti tako? Smionost sâmog pitanja revolucionarni je obrat. A još je nevjerotnija genijalna jednostavnost i strukturalna čistoća Richterova odgovora.

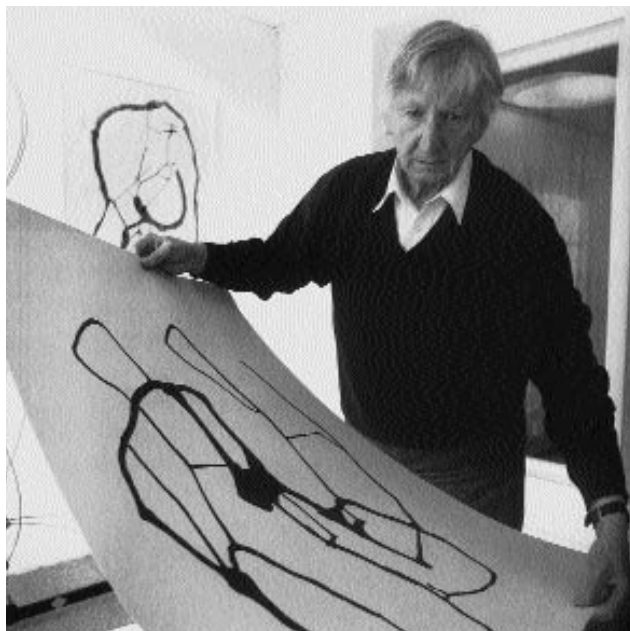
Autor polazi od jednog od osnovnih postulata geometrije (i potom prakse projektiranja), da se svaki lik može konstruirati pomoću šestara i ravnala, a veličine da se na jednostavan način izvode jedna iz druge. Richter se nije pomirio s apsurdnošću iracionalnog, nedorečenog, famoznog broja "pi" s decimalama unedogled i jednostavno je podijelio krug na polovicu, pa svaku polovicu na polovicu i tu operaciju ponovio devet puta te tako postigao novu podjelu kruga na 512 stupnjeva, egzaktnu i bez ostatka u cijelim brojevima.

Znamo da se sva otkrića u znanosti i svi izumi u tehnologiji mogu osporavati; dapače, da svaka invencija traje i živi u dijalektičkom jedinstvu priznavanja i osporavanja. Cjeloviti likovni opus pojedinih umjetnika, pa i gotovo sva remek-djela, trajala su i živjela u tom kontrapunktu ili, blaže rečeno, oscilacijama vrednovanja. Tako će se sigurno osporavati i Richterova podjela kruga, koju je, u svojstvu grafičkog djela, nazvao *The Millenium Rosette* u čast trećeg milenija na početku kojega je nastala.

Međutim, ono što se nikako ne bi smjelo dogoditi u jednoj civiliziranoj sredini, to je da se uopće ne primijeti da nešto takvo postoji ili da se zataška da je ikad postojalo. Jednom, kad se naš nacionalni ponos ne bude zadovoljavao samo materijalnom baštinom - i iscrpljivao u tome da smo izumili kravatu ili penkalu - odnosno, ako se ikad počnu istinski uvažavati i duhovni hrvatski izumi i otkrića, onda će se i Richterova podjela kruga naći u krugu ostalih hrvatskih duhovnih tvorbi, od Rudera Boškovića do Vladimira Preloga i niza drugih. *Millenium Rosette* se može nekome danas činiti suvišnom, a sâm projekt prepotentnim. No, ako Richterova podjela kruga ne može promijeniti ni svijest, ni svijet, sigurno može imati praktičnu primjenu. Ona je, recimo, prikladna za projektiranje i razne razdiobe kruga u računar, jer je izrada programa za njezinu konstrukciju dječja igra.

Richterova ruža tisućljeća svjedoči kako je autor posezao do najviših sfera teorijskog promišljanja i projektiranja, a ostatak će kao oporučni simbol jednog kreativnog stvaratelja u trenutku kad nas je napustio.

Kad smo prošle godine pokrenuli raspravu o problemu odnosa Zagreba i rijeke - *Zagreb na Savi, Sava u Zagrebu* - pozvali smo i arhitekta Richtera u Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske da nam prikaže svoj pristup problemu i svoje viđenije rješenja. Sve nas je iznenadio, jer smo shvatili da je pojam koji nas je većina imala o njemu, kao apsolutnom pokloniku

geometrije, bio jednostran i pogrešan.

Richter se predstavio kao najpoetskiji sudionik burnih rasprava tih dana. Vraćajući se u djetinjstvo i sjećajući se svojih mladenačkih iskustava i doživljaja na rijeci, vožnje čamcem po rukavcima Save kod Podsuseda, zamislio je da polustoljetni rigidni i sterilni odnos grada prema rijeci oživi u organsku igru kanala i rukavaca, poput tih izvornih "meandara", kako ih je nazvao, ali ne kao zonu rekreacije, nego svakodnevice suživota građana s vodom. Kao stambeno naselje protkano zelenilom, na otocima i otočićima, s mostovima, kanalima i čamcima koji plove po njima. Sve po ljudskoj mjeri. Umjesto sadašnje otuđenosti Save i grada, velik broj građana mogao bi živjeti uz rijeku i na rijeci, a taj bi središnji dio davao i novi pečat Zagrebu: "grad na rijeci - rijeka u gradu".

Richterov pristup Savi jednako je prevratnički kao i onaj krugu, samo u drugoj sferi i, mogli bismo reći, u suprotnom smjeru: od apstraktne geometrije ka živom ljudskom biću. A povezuje ih, možda, to što su oba poetska utopija.

Središnja, povezujuća zona Zagreba bila bi, po njegovu mišljenju, protkana kanalima, poput Venecije ili Amsterdama. No, da bi točnije iskazao što misli i kako razmišlja, pokazao nam je svoje posljednje likovne radove, koje je po genezi nazvao "gravitacijski crteži", ali ih je po obliku usporedio s rječnim meandrima. Ova su djela nešto novo, ne samo daleko od uobičajane predodžbe o Richteru, nego i od hrvatske li-

kovne tradicije uopće, a bliže možda japanskom poimanju likovnosti. Naime, jednobojne ili višebojne kompozicije nisu "slikane rukom", nego nastaju tako da autor kapne malo tuša na papir, a onda ga ljulja i svija tako da se mrlja razlijeva i ostavlja trag tanjih i širih valovitih krivulja. Sve dok se kaplja ne istroši i zamre. Krivulje se domaju "prirodno", ali se potočici tekuće boje ne stapaju i ne prepliću u rijeke s pritocima, niti se računaju u mnogostruke delte samo po zakonima sile teže, nego se oblikuju po intenciji autorove misli i njegovoj želji. Rezultat je čudesna magija organskih oblika.

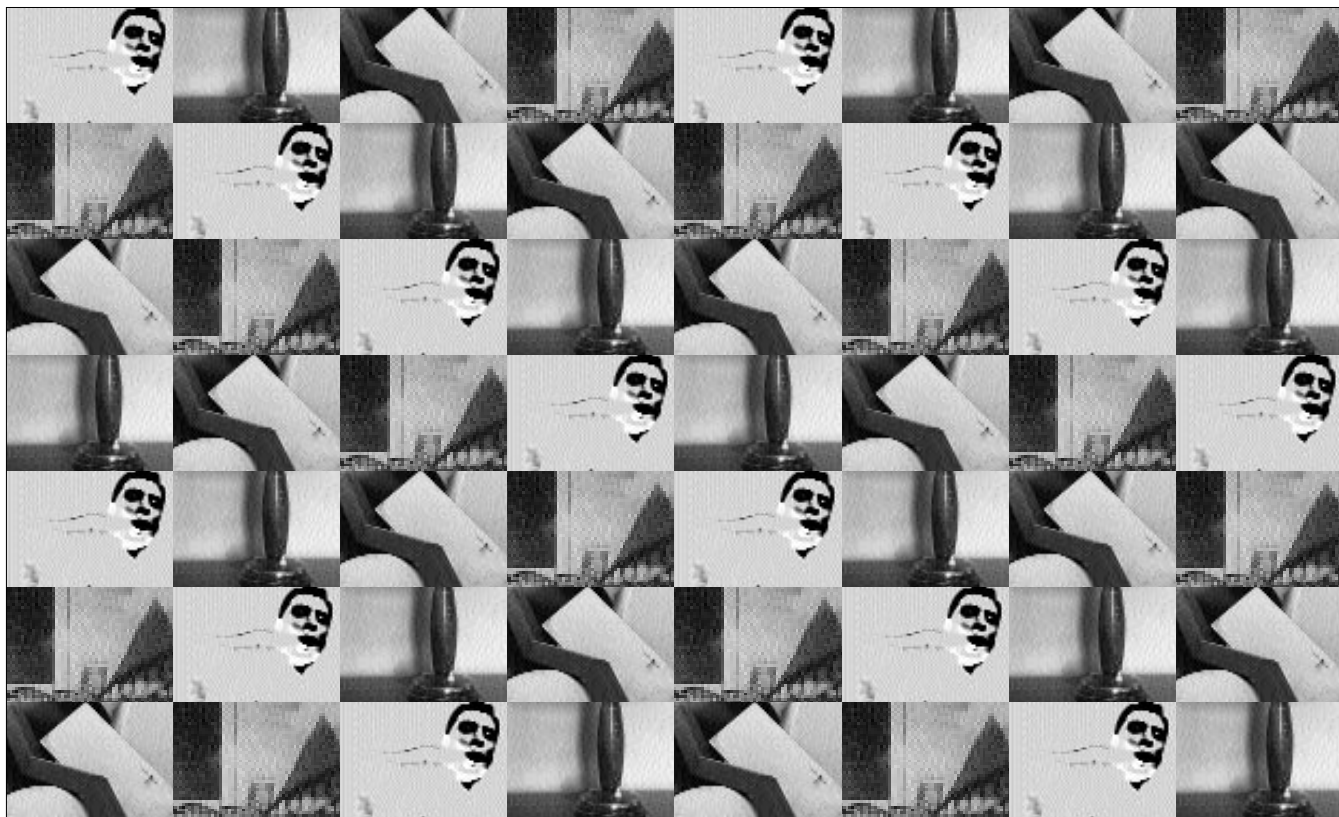
Bez obzira što smatramo da bi svatko mogao živjeti i duže, rekao bih da je s ova dva divergentna ostvarenja Richter savršeno zatvorio krug svog opusa. Od geometrije je pošao i geometriji se vratio, ali ju je odvojio i zatočio u područje teorijskog promišljanja forme, gdje joj je i mjesto. Razdvojio je spekulativnu geometriju od svog likovnog stvaralaštva i urbanističkog projektiranja. Dok se geometrijska apstrakcija ranije nametljivo uplitala u projekte namijenjene životu čovjeka, a vizionarski su se projekti ponekad gubili u nadljudskim dimenzijama, sve što je autor u posljednje vrijeme likovno stvarao i projektirao izviralo je iz emotivne i intuitivne sfere i imalo je konotaciju istinskog životnog pristupa i organske morfologije. U svemu se Richter vratio ili ponovno obratio ljudskoj mjeri.

Zbog trajne uspomene na autora zadovoljan sam također što smo - za film *Pre-*

zrena rijeka, koji radim zajedno s kolegom Žižićem - još u proljeće ove godine snimili arhitekta Richtera u njegovu ateliju. Demonstrirao nam je proces nastanka "gravitacijskog crteža" i tumačio svoj projekt preoblikovanja Savlja, sadašnjeg zastrašujućeg "brisanog prostora" savskog okoliša, u novo živo središte Zagreba sa stambeno i parkovski riješenim otocima i plovnim kanalima po ljudskoj mjeri. Na jednom od otoka zamislio je novi prostrani trg, po njegovu sudu neophodan za središnji pojas Zagreba koji bi povezo dva dijela sada nasilno rascijepljena grada. Uz trg je nacrtao i jedan kružni otočić s prstenastim kanalom, za kojega je rekao: "...neka mi bude dopušteno i malo poezije. Ako se ovaj grad odluči napokon spojiti sa svojom rijekom, to je kao da se vjenčao s rijekom", a prsten bi bio simbolički zalag te veze.

S tim poetičnim idejama u (utopijskim?) urbanističkim projektima i u organskom likovnom stvaralaštvu, a smionim teorijskim promišljanjima u (utopijskoj?) planimetriji posljednjih danâ i godinâ, arhitekt Vjenceslav Richter zaslužio je da bude trajno prisutan u razmišljanjima i sjećanjima svih hrvatskih intelektualaca. A povijest umjetnosti, povijest znanosti i kulture u Hrvata jednom će postaviti cjeloviti autorov opus na mjesto koje mu pripada. Uvjeren sam da je to izuzetno mjesto.

→ Radovan Ivančević

pinhead_ured...studio za vizualne komunikacije.berislavićeva dvadeset.zagreb...pinhead_ured@hi.hinet.hr

• **stručni grafički kadar** • **projektiranje proizvoda** • **oblikovanje** • **računalna priprema** •
• **ctp ili klasični offset tisak** • **dorada** • **visoka kvaliteta usluge** •

više od tiska

 KRATIS

KRATIS d.o.o. Zagreb | Vrapčanska 15 T (01) 34 83 218 i 34 83 209 F (01) 34 83 964 E(m) kratis@zg.hinet.hr www.kratistiskara.hr

Camera Austria

International

no. 80/2002

Issue No. 80, cover: Helmut Zehner, 151 colour plates, 40 b/w plates.

LEINO ZOOZEMAS CHRISTIAN BÖLLE
ANDRÉ DALA - YEMINE IZDEWAK
AA BRONSON RUTHURS BERTMANN
WALD SAAD / IRE ALIAS GRAY /
ZINA TEBEJELI

PIRELLA

AUSSTELLUNGEN / EXHIBITIONS
KALENDER / CALENDAR
NACHRICHTEN / NEWS

Subscribe now!

CAMERA AUSTRIA

Sparkassenplatz 2, A-8010 Graz

T +43/(0)316/815550-0, F 815550-9

Contact: camera-austria@camera-austria.at

Orders: distribution@camera-austria.at

Online-shop: www.fotonet.at/shop/

Homepage: www.camera-austria.at

Annual subscription (4 issues)

€ 53,- postage included!

Sample copy 50% discount!

ISSN 1015-1915

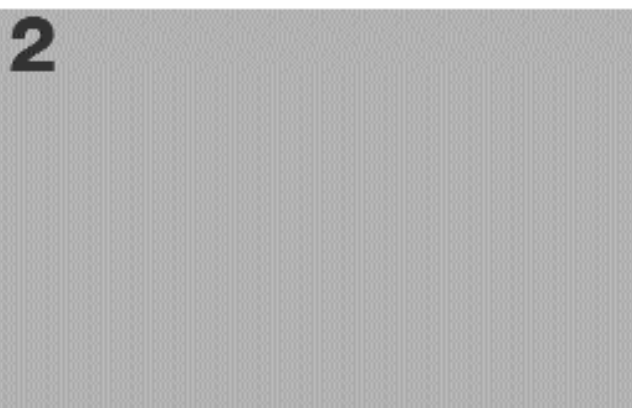
radionica

časopis iz kulture i suvremene umjetnosti

2002

danska / pablo helguera / p.s.1 / dario šolman / branko franceschi
/ autorska prava / kustoska radionica / mercy bona pavelić
/ martha wilson / maja i reuben fowkes / recenzije

arstslink / valeria ibraeva - kazahstan / autorska prava na internetu
/ mirko petrić / medelinski manilesi - manilesi grafičkog dizajna
/ kustoska radionica / nagrada radoslav putar

radionica → institut za suvremenu umjetnost.

berislavićeva dvadeset . zagreb . +385 1 4872 111/112 . radionica@scca.hr . www.scca.hr

ph/mc/002